

ଭକ୍ତକବି ଜୟଦେବ ଓ ଶ୍ରୀଗୀତଗୋବିନ୍ଦ

କାହ୍ନୁ ଚରଣ ସାହୁ

ଜଗନ୍ନାଥ ପୁରୀପ୍ରାନ୍ତେ ଦେଶେ ଚୈବୋକ୍ତଲାବିଧେ,
କେନ୍ଦୁବିଲ୍ଲୁ ଇତି ଖ୍ୟାତୋ ଗ୍ରାମୋ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସଙ୍କୁଳଃ,
ତତ୍ରୋକ୍ତଲେ ଦ୍ଵିଜୋକ୍ତାତୋ ‘ଜୟଦେବ’ ଇତି ଶ୍ରୁତଃ
ବିଦ୍ୟାଭ୍ୟାସରତଃ ଶାନ୍ତଃ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପୂଜକଃ ।

ମୈଥୁଳୀ ପଣ୍ଡିତ ଚନ୍ଦ୍ରଦତ୍ତଙ୍କ ରଚିତ ‘ଭକ୍ତମାଳା’ରେ ଏହା
ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବସତିପୂର୍ଣ୍ଣ
କେନ୍ଦୁବିଲ୍ଲୁ ଗ୍ରାମରେ ଜୟଦେବ ଜନ୍ମ ହୋଇ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପୂଜକ ରୂପେ
ଖ୍ୟାତିଲାଭ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ରଚିତ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ କାବ୍ୟ ମଞ୍ଜୁଳ
ଶବ୍ଦ ଗୁମ୍ଫାନ ଉପମା ପଦଲାଳିତ୍ୟ ଓ ସର୍ବୋପରି ସାଙ୍ଗୀତିକତା ଦ୍ଵାରା
କାଳଜୟୀ ହୋଇଉଠିଛି । ସଂସ୍କୃତରେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳୋକ ଅଛି -

ତୟା କବିତୟା କିମ୍ବା ତୟା ବନିତୟାଥବା
ପଦବିନ୍ୟାସ ମାତ୍ରେଣ ଜୟା ନାପହୁତଂ ମନଃ ।

ଅର୍ଥାତ୍ ସେହି କବିତାରେ କି ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଅଛି ଏବଂ ସେହି ବନିତାଠାରେ
କି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅଛି ? ଯେଉଁ କବିତା ରମଣୀୟ ପଦ ବିନ୍ୟାସଦ୍ଵାରା
ପାଠକର ଚିତ୍ତ ହରଣ କରେ ନାହିଁ ଏବଂ ଯେଉଁ ସୁନ୍ଦରୀର ଧୀର
ମନ୍ଦର ପଦବିନ୍ୟାସ ଦ୍ଵାରା ରସିକ ପୁରୁଷର ମନ ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ ।
କବିତା ସହିତ ବନିତାର ଆରୋପ କରି କବିମାନେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର
ଶ୍ଳୋକ ରଚନା କରିଯାଇଛନ୍ତି ।

ସ୍ଵ-କାବ୍ୟର ଉତ୍କର୍ଷ ପ୍ରତିପାଦନ କରି ଭକ୍ତକବି ଜୟଦେବ
ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ କାବ୍ୟର ମୂଳରେ ପ୍ରକାଶ କରି କହନ୍ତି -

ଯଦି ହରି ସ୍ମରଣେ ସରସଂ ମନୋ
ଯଦି ବିଳାସ କଳାସୁ କୁତୁହଳମ୍
ମଧୁର କୋମଳ କାନ୍ତ ପଦାବଳୀଂ
ଶୃଣୁତବା ଜୟଦେବ ସରସ୍ଵତୀମ୍ ।

ଅର୍ଥ- ହେ ରସଞ୍ଜ ଭକ୍ତ ଜନତା ! ଯଦି ରାଧା ମାଧବଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ
କରିବା ପାଇଁ ତୁମ ମନ ରସାଶିତ ହେଉଛି, ଯଦି ନୃତ୍ୟ ଗୀତାଦି କଳା
ବିଦ୍ୟା ପ୍ରତି ତୁମ ମନରେ କୌତୁହଳ ଜନ୍ମିଛି, ତେବେ ମଧୁର କୋମଳ

କାନ୍ତ ପଦାବଳୀ ଦ୍ଵାରା ରଚିତ ଶ୍ରୀ ଜୟଦେବଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ କାବ୍ୟ
ଶ୍ରବଣ କର । ଏହି କାବ୍ୟର ଶେଷରେ କବି କହିଛନ୍ତି -

ସାଧୁ ମାଧୁକ ଚିନ୍ତା ନ ଭବତି ଭବତଃ
ଶର୍କରେ କର୍କ ରାସି,
ଦ୍ରାକ୍ଷେ ଦ୍ରାକ୍ଷନ୍ତି କେତ୍ତା ମମୃତ ମୃତମସି
କ୍ଷୀର ନୀରଂ ରସସ୍ତେ ।
ମାକନ୍ଦ କ୍ରନ୍ଦ କାନ୍ତାଧର ଧରଣୀ ତଳଂ
ଗଛ ଯଛନ୍ତି ଯାବତ୍
ଭାବଂ ଶୃଙ୍ଗାର ସାରସ୍ଵତ ମିତ୍ର ଜୟ ଦେବସ୍ୟ
ବିଷ୍ଣୁ ବଚାଂଶି । ୧୨/୯

ହେ ମଧୁର ରସପୂର୍ଣ୍ଣ ମନ୍ଦିରେ ! ତୁମେ ଜୟଦେବଙ୍କ
ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ କାବ୍ୟର ମାଦକତାକୁ ବଳିଯିବା ପାଇଁ ଆଦୌ ବୃଥା
ତେଷ୍ଟା କର ନାହିଁ । ହେ ଶର୍କରେ ! ତୁମ ସ୍ଵାଦୁ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ତୁଳନାରେ
ନିତାନ୍ତ ତିକ୍ତ । ହେ ଦ୍ରାକ୍ଷେ ! ତୁମକୁ ଆଉ କେହି ଲୋଡ଼ିବେ ନାହିଁ ।
ହେ ଅମୃତ ! ତୁମର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇ ଗଲାଣି ବୋଲି ଜାଣ । ହେ ଦୁଷ୍ଟ !
ତୁମେ ଏବେ ପାଣିରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲାଣି । ହେ ଆତ୍ମ ! ତୁମେ
କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଥକି ଗଲେବି ତୁମକୁ କେହି ପଚାରିବେ ନାହିଁ । ପ୍ରେମସୀର
ଅଧର ମଧୁ ମଧ୍ୟ ଅନାଦୃତ ହେବ । ଏଣୁ ତୁମ୍ଭେମାନେ ଆତ୍ମ ମର୍ଯ୍ୟାଦା
ରକ୍ଷାକରି ରସାତଳଗାମୀ ହୁଅ । ଜୟଦେବଙ୍କ ଶୃଙ୍ଗାର ସାରସ୍ଵତ
ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଦରଣୀୟ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ କାବ୍ୟ ଯେତେ ଦିନ ଯାଏଁ ଗାନ
ହେଉଥିବ, ସେତେ ଦିନ ଯାଏ ସଂସାରର ସମସ୍ତ ମଧୁର ପଦାର୍ଥ
ନୀରସ ବୋଧ ହେଉଥିବ ।

ଜୟଦେବ ଗୋସ୍ଵାମୀ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ କାବ୍ୟରେ ଶୃଙ୍ଗାର ରସକୁ
ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ମାନ୍ୟତା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମଞ୍ଜୁଳ ପ୍ରଣୟ
ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କାବ୍ୟର ପରିସମାପ୍ତି ଘଟିଛି । ସମୋଗ ଶୃଙ୍ଗାର ଓ ବିପ୍ରଲକ୍ଷ
ଶୃଙ୍ଗାରର ଚିତ୍ରଣରେ କବିଙ୍କ ଲେଖନୀ ଶତମୁଖ ହୋଇଉଠିଛି । ପ୍ରେମ
ପାଗଳିନୀ ଶ୍ରୀରାଧା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହ ମିଳିତ ହେବା ପାଇଁ ମାନସିକ
ଭାରସାମ୍ୟ ହରାଇ ବସିଛନ୍ତି । ସଖୀମାନେ ପ୍ରବୋଧନା ଦେଇ ମିଳନ

କୁଞ୍ଜକୁ ଯିବା ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଛନ୍ତି । ରସରାଜ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କ ଆସିବା ପଥକୁ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ଲୁଚି ହୋଇ ପଡ଼ିବା ସହ କାମବାଣରେ ଜର୍ଜରିତ ହେବା କଥା ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । କାମର ଦଶଦଶା ଯଥା- ଅଭିଳାଷ, ଚିନ୍ତା, ସ୍ମୃତି, ଗୁଣକଥନ, ଉଦ୍‌ବେଗ, ପ୍ରଳାପାଦିରେ ଉଦ୍‌ବେଳିତ ହୋଇ ମାନସିକ ଅଶାନ୍ତି ଓ ଶାରୀରିକ କ୍ଳେଶ ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି । ଏଣୁ ଗୋ ରାଧାକେ ! ଅବିଳମ୍ବେ ମାଧବଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରି ମିଳନ କୁଞ୍ଜରେ ନିବିଡ଼ ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ମିଳିତ ହୁଅ । ତାହା ନହେଲେ ବଡ଼ ଅସୁବିଧା ପରିଚ୍ଛିତ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରେ । ସଖୀ ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କୁ ମନରେ ଉଦାପନ ଭାବନା ସଞ୍ଚାର କଲେ । ଯଥା-

ଆଶ୍ରେଷ୍ଠା ଦନ୍ତ ଦୁର୍ଯ୍ୟନ୍ଦା ଦନ୍ତ ନଖୋଲ୍ଲେଖା ଦନ୍ତ ସ୍ଵାତ୍ତଜ
ପ୍ରୋଦ୍‌ବୋଧା ଦନ୍ତ ସମ୍ବମା ଦନ୍ତରତା ରୟାଦନ୍ତ ପ୍ରୀତୟୋଗ
ଅନ୍ୟର୍ଥ ଗତୟୋର୍ଭ୍ରମାନ୍ତ୍ରିଳିତୟୋଃ ସମାସଶୈର୍ଜାନତୋ-
ଦମ୍ପତ୍ୟୋରିହ କୋନ କୋନ ତମସି ବ୍ରୀଡ଼ା ବିମିଶ୍ରେ ରସଃ ।’

ଅର୍ଥ - ନିବିଡ଼ ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ପୁରୁଷ ୫/୫ ଅନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀର ଅନୁସରଣରେ ଚାଲିଥିଲା ଏବଂ ସେହିପୁରୁଷର ପତ୍ନୀ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ପୁରୁଷକୁ କଷ୍ଟ ଦେଇ ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଅଭିସାର ରଚନା କରୁଥିଲା । ଦୁହେଁ ଦୁହେଁଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ନପାରି ନିଜ ନିଜର ବାଞ୍ଛିତ ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକା ଭାବି ଆଲିଙ୍ଗନ, ତୁମ୍ବନ, ନଖକ୍ଷତ ଓ ସୁରତ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଲେ । ରତିକ୍ରୀଡ଼ା ପରେ ଆନନ୍ଦରେ ଆଳାପ କରିବା ବେଳେ ଦୁହେଁ ଦୁହେଁଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ପାରି ଲଜିତ ହେଲେ । ତା’ ଫଳରେ ଦୁହେଁ ସେମାନଙ୍କର ବୋଷ ଅବଗତ ହୋଇ ଆନନ୍ଦରେ ଆତ୍ମହରା ହୋଇଉଠିଲେ । ଏଥିଲା ନିବିଡ଼ ଅନ୍ଧକାର ରଜନୀର ଆଶୀର୍ବାଦ । ତେଣୁ ଏହି ଘନ ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଆଉ ବିଳମ୍ବ ନକରି ଯଥାଶୀଘ୍ର ଗମନ କର । ତା’ ନହେଲେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପତି ପତ୍ନୀ ପରି ହୁଏତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତୁମକୁ ମନେ କରି ଆଉ କାହା ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇପାରନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ଭାଷାରେ -

ପ୍ରେମପରା ସହେ ସହି ସୁଖପାଏ
ପ୍ରେମ ନ ଜାଣଇ କେବେ ଶୋଚନା
ପ୍ରିୟଜନେ ନୁହେଁ ପ୍ରେମିକ ବିମୁଖ
ହେଲେ ହେଉ ପଛେ ଗୁରୁଗଞ୍ଜାଣା ।

ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ବିରହରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସନ୍ତାପିତ ହୋଇ କାମ ଦେବଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରି କହିଛନ୍ତି -

ହୃଦି ବିସଲତା ହାରୋନାୟଂ ଭୁଜଙ୍ଗଃ ମନାୟକଃ,
କୁବଳୟ ଦଳ ଶ୍ରେଣୀ କଷେ ନସା ଗରଳ ଦୁ୍ୟତିଃ ।
ମଳୟଜ ରଜୋନେଦଂ ଭସ୍ମପ୍ରିୟା ରହିତେ ମିୟି,
ପ୍ରହର ନ ହର ଭ୍ରାନ୍ତ୍ୟାନଙ୍ଗ ! କୁଧା କୁମୁ ଧାବସି । ୩/୩

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବିନୀତ ଭାବରେ କାମ ଦେବଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରି କହିଛନ୍ତି - ହେ ଅନଙ୍ଗ ! ପୂର୍ବେ ତୁମକୁ ଶିବ ଭସ୍ମ କରି ଦେଇଥିବାରୁ ସେହି କ୍ରୋଧରେ ତୁମେ ମୋତେ ଭୁଲରେ ଶିବ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରି

ଯେଉଁ ପ୍ରହାର କରୁଛ ମୁଁ ତାହା ସହିବା ପାଇଁ ସମର୍ଥ ନୁହେଁ । ମୋର ବକ୍ଷସ୍ଥଳରେ ଶୀତଳ ମୃଣାଳ ହାର ଦେଖୁ ତୁମେ ସର୍ପହାର ବୋଲି ମନେ କରିଛ । ମୋ’ କଷ୍ଟରେ ନୀଳ କଇଁକୁ ଦେଖୁ ତୁମେ ଶିବକଷ୍ଟ ବିଷ ବୋଲି ଭାବିଛ । ପ୍ରିୟା ବିରହରେ ସନ୍ତପ୍ତ ହୋଇ ଶରୀରକୁ ଶୀତଳ କରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ଚନ୍ଦନ ବୋଲି ଥିଲି ତାହା ଶୁଖିଯାଇ ଶୁଭ୍ରୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦେଖାଯାଉଛି, ମାତ୍ର ତାହା ଶିବଙ୍କ ବିଭୂତି ନୁହେଁ । ତୁମେ ମୋତେ ଶିବଜ୍ଞାନ କରି ଫୁଲ ଧନୁରେ ପ୍ରହାର କରିବା ପାଇଁ ଧାଇଁ ଆସିବା ଯୁକ୍ତି ସଙ୍ଗତ ନୁହେଁ ।

ରାଧା ମାଧବଙ୍କ ପ୍ରେମ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ କାବ୍ୟ ରସାଳ ହୋଇଉଠିଛି । ଜୟଦେବଙ୍କ ମଞ୍ଜୁଳ ଶବ୍ଦ ଯୋଜନା ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାକୁ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ଏଣୁ ତାଙ୍କୁ ଜାତୀୟ କବି କୁହାଯାଇଛି । ସେ କେବଳ ଉତ୍କଳରେ କି ଭାରତରେ ବିଖ୍ୟାତ ନୁହନ୍ତି, ସାରା ପୃଥିବୀରେ ତାଙ୍କ ସୁଖ୍ୟାତି ଗାନ କରାଯାଇଛି । କବି ଜୟଦେବଙ୍କୁ ବଙ୍ଗବାସୀମାନେ ବଙ୍ଗଳାର କବି ବୋଲି ପ୍ରଚାର କରି ପ୍ରମାଣ କରିପାରିନାହାନ୍ତି । ସେ ଓଡ଼ିଶାର ପୁରୀ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କେନ୍ଦୁବିଲ୍ୱ ବା କେନ୍ଦୁଲୀରେ ଜନ୍ମ ହେବା ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉକ୍ତକବି ରାମ ଦାସ ‘ଦାତୃ୍ୟତା ଭକ୍ତି’ରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଏହାଛଡ଼ା ଇଂରେଜ ସମାଲୋଚକ ଉଇଲିୟମ ଜୋନ୍ସ, ଏଡ଼ଉଇଲ ଆରନୋଲ୍ଡ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ କଲିଙ୍ଗର ଲୋକ ବୋଲି ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବଙ୍ଗୀୟ ଆଲୋଚକ ଡକ୍ଟର ସୁକୁମାର ସେନ୍ ଓ ଡକ୍ଟର ଆଶୁତୋଷ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଉତ୍କଳୀୟ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଐତିହାସିକ କେଦାରନାଥ ମହାପାତ୍ର, ଜଗବନ୍ଧୁ ସିଂହ ମଧ୍ୟ କେନ୍ଦୁବିଲ୍ୱବାସୀ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରମାଣ ଥାଇ ମଧ୍ୟ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଠିକ୍ ରୂପେ ଚିହ୍ନି ନପାରିବା କ୍ଷୋଭର ବିଷୟ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ଶ୍ରୀଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଗାନ ହେବାର ପରମ୍ପରା ମହାରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ସମୟରୁ ତଳି ଆସୁଛି । ମାହାରୀର ନୃତ୍ୟ ଗୀତାନ୍ତେ ମହାପ୍ରଭୁ ସୁଖନିଦ୍ରା ଯାଆନ୍ତି । ଏଣୁ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଅତିପ୍ରିୟ ହୋଇପାରିଛି । ‘ସ୍ମର ଗରଳ ଖଣ୍ଡନ’, ମମ ଶିରସି ମଣ୍ଡନ’ ପରେ ପାଦ ପୂରଣ ପାଇଁ କବି ଜୟଦେବ ଯେତେବେଳେ ବିଚଳିତ ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି ନିଜେ ମହାପ୍ରଭୁ ଜୟଦେବ ରୂପେ ଆସି ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶ ପୂରଣ କରିଯାଇଛନ୍ତି । ଧନ୍ୟ କବି ! ଧନ୍ୟ ତୁମର ଭକ୍ତି ଭାବନା ! ପ୍ରେମ, ପ୍ରଣୟ ଓ ଭକ୍ତିର ଅନବଦ୍ୟ କାବ୍ୟ ଶ୍ରୀଗୀତଗୋବିନ୍ଦ । ଏଣୁ କୁହାଯାଇଛି -

‘କବିଙ୍କ ହୃଦେ ବିଷ୍ଣୁ ରଚନ୍ତି ନିଜ ଘର,
ପାଟବଂଶୀ ଶାରଦାଙ୍କୁ ଘେନିଣ ସଙ୍ଗର ।
ବିଷ୍ଣୁ ଅଂଶୀ ନୋହିଲେ ଯେ ପଦ ନୋହେକରି
କବି ରୂପେ ଜନ୍ମନ୍ତି ବିଷ୍ଣୁ ନରଦେହ ଧରି ।’

ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ଶିକ୍ଷାବିତ୍

ପୋ- ମଞ୍ଜୁରିରୋଡ଼, ଭଦ୍ରକ- ୭୫୬୧୨୧